

Բ. Հնդկահայք էին՝ որք փախաղելով տեսանել զԹա-
գաւորութիւն ազգի մերոյ՝ գտնալ կազմեցին զկարգս և
զկանոնս յաղաքս պետական կառավարութեան ազգին,
(տպեալ ՚ի Մատթայ) և յորժամ այց արարեալ Ստու-
ծոյ յարուսեց զնոյն միւստեղում : Այլ մտախոհու-
թիւն ապացոյց է նոյա ազգասիրութեանն ժամանակը
՚ի վերջին ծայր , որ թէ աշուղեցի կամ ոչնչ) , սակայն յի-
շատակ նոյա ազգասիրութեանն անմահ է և ունի միայն :
Գ. Հնդկահայք էին՝ որք թղթակցեցան ընդ հոգեւոյս
Հայրապետացն Եփրեմաց և Ներսիսի մինչդեռ էր արք-
եպիսկոպոս , յաղաքս կամ գնոց գնելոյ՝ կամ միջնորդա-
բար հոգ տանելոյ որոշել զտակաւ մասն ինչ Հայրապետ-
նի , վասն ընդհիւ և հրամանաւ օգոստոսաւ տէրու-
թեանն Ռուսաց հաստատելոյ զմասնաւոր նախարարու-
թիւն կամ զիշխանութիւն հայկազեան :

Դ. Հնդկահայք էին՝ որք ազգային ոգւով ՚ի քննու-
թիւն առեալ զկայսերական կարգադրութիւնն հաստատ-
եալ սակա կառավարութեանն Սինոդի որոշոյ Էջմիածնի ,
որոշեցին զքանի մի կէտս , և յայտնեալ սրբոյ Աթոռոյն՝
խնդրեցին սակա ուղղութեան նոյն լինել հոգատար : Ե)

Ե. Հնդկահայք էին՝ որք աստուածահաճոյ տրօք իւր-
եանց և նուիրանք զարդարեալ վայելչացոյցին զտրօք
Աթոռն Էջմիածնի և Երուսաղէմի , պատուական յ՛շա-
տակօքն , որք մինչև ցայսօր ժամանակի կան և վայելին ,
վկայք Հնդկահայոց բարեպաշտութեան հանդիսացեալ :

Զ. Հնդկահայք էին՝ որք զօգուտն մամլոյ քաջ խնայ-
եալ , հաստատեցին զայն , հրատարակեցին զԱյլաբարն
ամանադիր ՚ի Մադրաս , և զգանալան ազգային մատենա-
նի ժամանակի յորում յՕսմանեան և ՚ի Հայրապետնի մե-
րազնեայն տակաւին չէր զարթոյցեալ նոյն ճաշակ :
Շ. Հնդկահայք էին՝ որք զԱրարականին կազ-
մելով զընկերութիւն ՚ի Կալկաթա , զբաւական օգոստ-
թոյն վասն ազգի : Ը)

Ը. Հնդկահայք էին՝ որք առատօրէն հանգանակու-
թեամբ հաստատեցին զմարդասիրական ձեռնարան ՚ի
Կալկաթա , յորում ազգայինն զրականութիւն ծաղկեալ
ծաւալք . և սրպէս երբեմն յԱթէնս՝ նոյնպէս և անդ
զԻտին ՚ի հեռաւոր քաղաքաց ազգային մանկութիւն , և
ստանային զուսուրբութիւն մտայ : Թ)

Այլոքիկ ամենայն սխալի գործք , ապացուցանեն
զազգասիրութիւն Հնդկահայոց , որոց և լրութիւնն աղ-
գի քաջամանով լինելով , ըստ բնարանի մերոյ ճանա-
չեալ է զնոսա որպէս աշխուղոյն մասն իւր , և այն կարի
յիրաւունս :

4) Ակնարկէ սա ՚ի գրքուկն անուանեալ , « Որոգայթ
փառայ » :

5) Զիմարդ հնար յաջողման յորժամ արդարութիւն
բարձեալ ՚ի տանէ , եւ ՚ի տեղի բազաւորեալ մեղք ,
ջարաջար : (Տէս Առակ . ժդ . 34 :

6) Տեսցուք քէ կալեալ ունիցի գնոցն ըստ քախան-
անացն : Երէ անհնար խնդիրն առաջին ըստորում
ժանրագոյն՝ ոչ ծանր երկրորդն : Այն սկիզբն արար
Հնդկահայոց . ՚ի վերջոյ երկրորդեաց եւ Լ . Պոլիս .
բայց ոչ նորա եւ ոչ սորա ձայն տեղի բնկալեալ ուր
խնդիրն ուղղեցաւ :

7) Մին ՚ի յիշատակաց բերես տուն նսայեալ բունկի
(յետին կողմ վանացն) . գոր ամօք առաջ քանանայ
ուն միջնորդեալ առ Հովսիսիմն այրին (որ ՚ի Բարդը-
վան քաղաքի) ետ նուիրել Սրբոյն վանքական գրով
եւ որ լսի այժմ 2400 ուսուցիչ վանականալ առ Անգ-
լիացի ոմն . (չիմանալով որ երէ սերմն բաղեղան արկ-
եալ յերկիր) զմեզ բուսանեցոյ է առ յապա ՚ի շարժա-
կանաց անտի՝ ձգեալ ձեռին այժմ յանշարժ կայունաւ
երբ որ ինչ ՚ի Հնդկաստանայ աստ մտեալ է ՚ի վանն
Զուդայ՝ մնացեալ իցեր , չպիտեր լինել այսօր նմանն
Արոն . ճոխ եւ հարուստ :

8) Թանեաւ այն Հնդկաստան զյարգ մամոյ՝ բայց
Զուդայ ոչ : Քանզի ՚ի բազում ամաց հետէ ոչ միայն
գործունեայ մասն մամոյ (չնորհաբաշխեայն ՚ի Բրա-
նիոյ ՚ի պարոն Մ . Որդանան) հողաբաւալ ՚ի Շիրազ
ապականի , այլեւ կապարեալ տառքն առաքեալ ՚ի
Կալկաթայէ առ Զուդայ եղեալ (սաջմայ) գործի հրա-
ցանաւ որսայոյ զաղաւնիս ՚ի ձեռն սպասաւորաց ա-
ռաշնորդաց . յորոց մին Զրքիս անուն (Ասորի)՝ ծառայ
Սուրենեան Եպիսկոպոսի՝ ասեք աստ զիւրմէն գործոյ :

9) Զիմարդ զպեալ չասէ քէ Հնդկահայք էին եւ են ,
որք հաստատեցին զպարոցս ՚ի Զուդայ որք տեսնէ ցարդ՝
խսկ այնք որք ՚ի բնէ եղեալ են , նպատակ նոցին է ապ-
րուստ մատակարարել վարձապետացն եւ պիտակա-
բար ունին զանուան զպարոցաց :

Այլ արդ՝ եղեւկ մերում ժամանակի , զինչ տեսա-
նեմք , զինչ լսեմք յաղանաւորս պատմողաց , և զինչ
ընթեռնուեմք յազգային լրագիրս սակա Հնդկահայոց : 10)
Ո՛հ բաղում՝ հառաչանք ասեմք . 11) ոչ ևս վայելի ՚ի նո-
սա ազգասիրութեանն աշխոյժ՝ որպէս յառաջն . ոչ ևս
սակա ազգին տնին փոյթ մտախոհութեան . ոչ ևս զման-
կունս իւրեանց կրթեն յուսումն ազգային լեզուի . և
զորջիւր ըստ ամենայնի կերպարանաւորիս են ՚ի շաղապ
հարցն իւրեանց երանելեաց : Օտարասիրութիւն ՚ի տեղի
ազգասիրութեան , պնասիրութիւն ՚ի տեղի բարեպաշ-
տութեան . 12) նորաձեւութիւն ՚ի տեղի ջերմեանդու-
թեան , և օտարանմանութիւն ՚ի տեղի ազգային յատ-
կութեանց տիրեալ , փոխաւ եւ զսիրելիաւ մեր ըստ ա-
մենայնի հակառակ ընթացից նախնեաց ձեռոց : 13) : 14)
սեւեւ և հոտաշմեր , զի բողբոմք ՚ի մերազնից խօսեւ
զազգային լեզուն անախտանաւ , և ոմանք ևս խօսեւ զայն
ամօթ համարեն . և ըստ այնմ զաղաքարի զեկեղեցյա-
կան և զազգային հնաւանդ սովորութիւնն ծաղրական
համարելով , նորաձեւել են մտախոհ : 14) Եկեղեցին ան-
շարժեալ՝ ոչ ևս զարդարի յոգնախառն ժողովրդով ,
ոչ ևս պարծի նոյա ջերմ հաւատով , և ոչ ևս վայել-
չանայ նոյա ջերմեանդն արդեամբ : 15) Վարդն լքեալ
անխնամ երբի . կոյ որպէս շեղեալ . զի չիւր փոյթ սոյ-
ծառութեան նորին . փանդի աշակերտք ոչ յղեալ լինին
անդ ՚ի համողեաց : 16)

Բաղաւորեալք , սիրելիք , զարդի վիճակ ձեր ընդ վի-
ճակի հարց ձերոց և նախնեաց , և տեսէք թէ՛ որ շարժ-
վի բացեալ գտանի ՚ի միջոյն , որք զմեզ ՚ի նոյանն ան-
ջրկեան : Թերեւս լուրջօք յոմանց զարատասիրանի
մեր , թէ՛ տղի ժամանակն լուսաւորեալ , և մեր քա-
ղաքակրթութիւն պահանջէ վարել որպէս կենդանաւ
բիւր այժմ : Ուրախ լիցուք և մեք զի սիրելիք մեր յա-
ռաջադէմ իցեն ՚ի լուսաւորութեան : 17) . սակայն խնդ-

10) Լսելոյ կամ կարդալոյ օգուտն ինչ՝ յորժամ հեր-
զործութիւն բանին չառնուի ՚ի միտ եւ ՚ի հոգի , վասն
տանելոյ զարմուն ինչ :

11) Ընդ այս մէք զԹովմայուն շոշափեմք զհաւատուս ,
քանզի հառաջանքն ՚ի ներքուստ՝ ունիլ պարտ է եւ
զլսմունսն հոգւոյ :

12) Հոգեւորականք կալկաթա . Եւ Զուդայ՝ ջնն ազատ
յայտ ախտեւ նորաձեւութեան իբրեւ օրինակ բազմաց :

13) Որոյ ասի յունցանքն՝ եւ քէ ճի հօտ առանց հով-
ուի կացեալ յապահովութեան : Առաջնորդք վանաց
սովորաբար ծաղկեալ կոնդակօք պանին գոգողութե-
րն որի յարգանք , սիրով եւ ջերմ ՚ի հաւատ եւ ՚ի
հայրենին . որոյ ՚ի բառնիլն եւ ՚ի տարեւոյ մին կամ եր-
կիցս ցրելն անձնական եւ եր խնդրովք առ եկեղեցյա-
նքն հաղիւ՝ զմեզ այլ սեր հաւատ եւ փոխադարձութիւն
՚ի նման : Ո՛ր որ մշակ բարց սերմանելոյ յանդս բաժ-
նին խնդրի գնաս գուարք եւ առաւ . չամալքն արդեօք
անձնապարար հովիւք բանաւոր խաչանց՝ կոչել զան-
ձնս խաչանց պաշտօնեայն Աստուծոյ , եւ տեսուչս
եկեղեցւոյն Քրիստոսի :

14) Նպատատարք եւ քաջալերիչք այսմ՝ քանանայք
տգեւտ եւ անձնաբուծք շուրջ զՀնդկաստանաւ . գորոց
ասեւ իբր պատկեր Առաջնորդի իւրեանց եւ Եպիսկո-
պոսի , հետեւելով միշտ կամաց ժողովրդեան՝ դրոշմե-
լով զարարս նոցին ընդդէմ օրինաց :

15) Թուի աստուծոյ կամ ոչ յուեալ՝ կամ առամօրոյ
գանց արարեալ յիշելն , քէ ոմանք ՚ի ժողովրդոց մերոց
Բրմատանի Ռանգունայ քաղաքի մատնեալ ՚ի ծու-
ղակս հաղբից Անապատիկաց , կրկնակնուք եղեալ
են , եւ մնացելոց յղացեալ այնու՝ գնետ գնալոց են
ազան կամ անազան :

16) Երէ այստիկ ծանօթութիւնք չեյանելին ՚ի գրէ
հեղինակին՝ տակաւին գտանուտերն իբրեւ անձնօք
ամենայնի՝ կիսամեղք դատեալք . բայց մինչ փողով մե-
ծաւ հնչէ ՚ի լսելիս՝ զմեզ այլ նուազ սուգտանս ՚ի նա՝
ճառեյն զաղետից գիտեր եւ իմ ձանին . սակայն դար-
մանելն ոչ : Մի՛ ՚ի մահամբն հիւանդն ասե՛լ՝ վնն
դեմք երեսաց շրջեալ , մարմինդ ճիւղեալ , եւ հոգիդ
նուաղեալ՝ անն մեռանիս . այլ երէ կարես՝ կենսատու-
դեղ իմն ան ՚ի վերայ :

17) Ամերեւոյք եղանակաւ բանին կնքէ գնորաձե-
ութիւնն այլովք հանդերձ՝ իծողմանէ յուսաւորութեան
ժամանակիս . ուստի եւ ոչ սխալ քանանայք ՚ի կա-
մարարութեան ժողովրդեան , ոչ զնոսա օրինացն Աս-
տուծոյ ծառայեցուցանելով՝ այլ գործնս նոցա . վնն
այսօրինակ կրօնապաշտութեան :

րեմք իմանալ թէ լուսաւորութիւն դարձուս ուսուցանէ՞
զազգային լեզուն մոռանալ , և յազգային եկեղեցւոյ օ-
տարանալ : Ո՛ր լուսաւորեալ ազգ տանէ՝ կամ արար-
եալ է այսպէս , զի և մեք օրինակ կայուք . այլ ընդհա-
կառակն՝ ամենայն ազգ ջանայ զթիւ ազգին իւրոյ ա-
ռաւելու , և զվարկն իւր վայելցուցանել : Մա՛րթ է ու-
րեմն զայս ազգասիրութեանն մեր՝ տալ լուսաւորու-
թեան ներկայ դարձուս . քան՝ մի՛ լիցի բնաւ :

Թշնամիք Ազգի մերոյ Յաղիւրտ և յաջորդք իւր Թա-
գաւորք Պարսից , յորժամ եղին ՚ի մոտի իւրեանց զազգ
մեր շրջել յարնապաշտութիւն , հրամայեցին խախտել
զազգային լեզուն և զգարութիւն , և վարել պարսկաւա-
նաւն . որով ՚ի հիմանէ քակել կամեցան զազգ մեր . այլ
երանելի մեր նախնիք արեւմտ չափ նահատակեալ նաւ-
րացոյցին զայն խորհուրդ նոյա : Գոհութիւն Աստուծոյ ,
չիք այժմ լուսաւորութիւն այնպիսի . և ոմանք ՚ի ձեռն
զնոյն ազգաւոր միջոյ կանուլ վասն իւրեանց զաւա-
կայն յօժարին :

Ունիմք օրինակ առաջի աշույ , զի բաղմանութիւն մերազ-
նեայք որք ՚ի Լեհաստան զաղթեալ , թ ուղին և մոռացան
զլեզուն իւրեանց ազգային , և յարեցան ընդ օտարազ-
գին : 18) . ոչ ևս յիշին այժմ , և սիրունք նոյա ոչ ևս յի-
շատակեն զհայտնութիւն իւրեանց : Նոյն օրինակ ընթացք
ձեր ոմանք՝ ՚ի նմանօրինակ եւս ունի յանդիլ յետ քանի
մի ամաց , յորժամ ձերունք զրաւեալք ՚ի կենաց , նո-
րա տէրն յաջորդեն զտեղի նոյա . որք մինչ զհայրենի
խօսել ոչ զխտայեն , զիս՞րդ կորեն պահպանել զազ-
գութիւնն իւրեանց : 19) ուրեմն արատայք դուք վասն
այլապիսի անգիւտ կորստանն , որոյ վասն աղք մեր ոչ-
ջոյն ցաւօք ունի հաւաչել : 19)

Մե՛ծ է վտան , Սիրելիք , և ձեր պարտք է մեծապէս
խնամ տանել ՚ի կանուլ զառաջս վտանդին : Նախնիք
ձեր հոգայն սակա յարուցանելոյ զազգային թաղաւո-
րութիւն . դուք հոգայք այժմ վասն պահելոյ զկայծ-
աղութեանն ՚ի Հնդկաստան : Նորա զՀայաստան բող-
ձային փառօք պատկել , դուք դուռնս ձեր համազու-
թեամբ յորտես պահպանել ջանասիրեալք :

Մի միայն զարման կանուլ զտառնս մեծի վտանդիս ,
այս է , զի մի՛ թոյլ առաջի զազգային դատարարակու-
թիւնն . զորոյ եթէ որպէս այժմ , զարձեալ անխոյժ-
մանալք , ազգ մեր ունի իւրեալ զվերայ սուղոյն վննա-
կի Հնդկահայ կղաքոյ իւրոյ , զոր մի՛ արտայէ Ստուած :

Թերեւս ստուտանելովք մեք յոմանց , որպէս թէ ոչ
փութամք անձամբ այց առնել վիճակիդ մերում , և հողալ
զօգուտն ապագայ : Մեք միայն տեսէ խնդրել և յորդո-
րանք աղաչել կարեմք յայս օրինակ խնդիրս : 20) . այլ

18) Ո՛վ բուն պատճառ կորստեան տրին՝ երէ ոչ Նի-
կոյ Եպիսկոպոս , գորոյ աշխարհապարաս գործոցն
յոյով՝ վկայեն պատմիչք : Տէս Առաքել պատմ . գլ .
28 , եւ Պատմ . ազգիս հատոր գ . Երես 650 : Վնն
այսորիկ խնդրի՝ քէ՞ր վերք եկեղեցւոյ առանց յայտնի
եւ ծածուկ գործակցութեան մտեալ ՚ի ներքս . գայս-
մանէ օրինակ առնուլ պարտ էր Արեւելոյ ապառն :

19) Այս իսկ եղեալ կսկիծ սրտի մերոյ յընթացս ա-
մաց՝ եւ տոգորումն ողբոց , քէ առանձին՝ եւ քէ հրա-
պարակական բերքօք ՚ի յուր աշխարհի , քէ եւ ոչ յու-
մեք գտեալ զկարեկցութիւնն եւ զարգանաւական ափ-
սոսանս : Արդ ափսոսելի ազգին կորուստն՝ բազմօք
առաւել ցաւալի է հոգեւորականութեան տան ազգի .
զի փառք պատիւ եւ ապրուստ հոգեւորականացն
մատակարարին ՚ի կենաց ազգին :

20) Երէ հաւանական համարեցին ցնցոտի եւ հրեա-
կան այս կարկառանք՝ ապա եւ ոչ իսկ պիտոյ ինելու-
րեան Եպիսկոպոսի ՚ի Զուդայ կամ յայլ բնմ վիճա-
կաց հայոց . քանզի կարեւորիկան ազգիս յեջմիածնայ
անտի բաւե գործարեալ յորդարանք եւ համոզմամբ
դատարարակի գոգողութեան : Ի գնաւ ուրեմն առաքե-
լաւան կանոնք եկեղեցւոյ առ Եպիսկոպոսն բեմին ,
յերիցս տարեւոյ անձամբ անձին շրջել ՚ի բնմ վիճակա-
ցն յայցելութիւն , զբիւրեայն օւղղել , զաղաւաղեալ
սըն յայտնել , զեղծեալսն նորագէ , զանվայելութեան ՚ի
բաց բառնալ , եւ զվայելութեան ըստ օրինի բերել ՚ի տե-
ղի : Ո՛ր վայրապար խրատեալ Աստուածամարդոյս քէ
զնացեք , աշակերտեցեք եւայն : Արդ երէ նորոգ աշա-
կերտելն անհնար՝ աշակերտելոց պահպանումն գէթ
կարելի եւ նշտին . քոյ գայս պայման եւ եր պաշ-
տեցեն արդի տեսուչք մեր ՚ի Զուդայ :

Պապն Հռոմայ երէ ջուրն անձնական շարժումն
յայցելութիւն վիճակացն՝ ունի եւ ՚ի սահմանադրուիս
՚ի տեղի եւ ՚ի փոխանորդութիւն զբազում իմաստուն

իշխել և հրամայել՝ ի վերայ ազատ կամաց՝ ո՛չ բնաւ 21) Ուտոի եթէ սիրելիքդ մեր անիրոյթ մտածելի, և անրուր մերունս ձայնի, զի՛նչ այլ կարող եմք առնել: Այսք սոս զի՛նք լիզլիթով մերով առաջի առնեմք ձեզ ամենեցուն զմեր ազաւանս, զմեր հայցուածս, և զմեր թախանձաւիր յորդորանայ րանս, զի զարթուծելի՛ս սիրտս ձեր՝ Ըզնիր ճնալն այժմ՝ զազգուսիրութեանս եռանդ(22) . հոգ տուր ձեր սակս ասրազային(23) , և զազգութիւն ձեր՝ ի սեռոնեղս մեր պահէլ իոյթի՛ կալիքի, յորով թէ՛ զաղտն ողւնջն և թէ՛ զվել ունիք ուրախ կայտոյանէլ և զուք ես անպարտս մնալ առաջի Աստուծոյ և ազգին : 24)

